

STUDIJ KROATISTIKE I NASTAVNI PREDMET HRVATSKI JEZIK U OZRAČJU SUVREMENIH KURIKULSKIH TEORIJA

*(Prigodno /pozvano/ predavanje na Svečanoj akademiji proslave „140 godina kroatistike na Sveučilištu u Zagrebu /1875. – 2015./”)*¹

Štovane gospođe, štovana gospodo,
cijenjene kolegice, cijenjeni kolege,
dragi prijatelji!

Srdačno vas pozdravljam. Najljepše čestitke Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Premda sam naslov svoga izlaganja *Studij kroatistike i nastavni predmet Hrvatski jezik u ozračju suvremenih kurikulskih teorija* dogovorio u krugu kolega i prijatelja filologa, možda će ga, ipak, neki hrvatski filolozi smatrati neprikladnim na proslavi 140. obljetnice studija kroatistike na Sveučilištu u Zagrebu. Naime, mnogi ugledni svjetski filolozi s pravom kritiziraju odgojno-obrazovne politike u svojim državama tvrdeći da njihove obrazovne koncepcije i kurikulske teorije smjeraju na umanjivanje ili čak ponižavanje uloge materinskog jezika u odgoju i obrazovanju. Ukratko: u skladu s tim tvrdnjama – pedagogija degradira filologiju. U odsjecima za kroatistiku to bi moglo odjeknuti i ovako: odsjeci za pedagogiju preuzet će izobrazbu nastavnika hrvatskoga jezika u Hrvatskoj.

Budući da sam tijekom istraživanja upoznao uglavnom drugačija razmišljanja i pronašao dokaze o njihovoj primjeni, s optimizmom sam se odlučio za tu temu. Među ostalim, jezični (filološki) fakulteti pre-

¹ Održana je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 25. studenoga 2015. Prigodna su predavanja također održala još trojica redovitih profesora: Krešimir Nemeč, *Hrvatska znanost o književnosti i novi mediji*, Ivo Pranjković, *Jezikoslovna kroatistika danas i sutra*; Stjepan Damjanović, *Slovenski u povijesti hrvatskoga jezika i hrvatske filologije*. Proslava je popraćena 26. i 27. studenoga 2015. znanstvenim skupom *Zaboravljeni počeci: Nacionalna filologija u interdisciplinarnoj humanistici* na kojem je sudjelovalo pedesetak znanstvenika.

uzimaju od donedavnih edukacijskih ustanova izobrazbu nastavnika materinskih (službenih, matičnih) jezika. Nema dvojbe: Europska unija svojom politikom ne ponižava materinske jezike. Primjerice, ljetos je Sveučilište Pariz 8 (uglavnom jezično /filološko/ sveučilište) prvi put u svojoj povijesti u suradnji s dosadašnjim edukacijskim visokoškolskim ustanovama raspisalo natječaj za upis na studij za profesore francuskoga jezika u nižoj i višoj gimnaziji. Ukratko: izvrsna suradnja francuske filologije i francuske pedagogije. Ostvaruje se na sličan način i u ostalim članicama Europske unije. Dobre su to vijesti, a kako je u Hrvatskoj, nastojat ću objasniti.

Zasigurno bi ovdje bilo ugodnije predstaviti kratki pregled dične povijesti našega odsjeka nego slavljeničko raspoloženje opterećivati ocjenom uznemirujuće hrvatske prosvjetne sadašnjosti koja bi trebala biti ishodište za iznijansiranu uskladbu nastavnčkoga studija kroatistike s naukovnim osnovama osnovnoškolskoga i srednjoškolskoga nastavnog predmeta Hrvatski jezik koje će se prema najavama uskoro pojaviti u prijedlogu Jezično-komunikacijskog područja u okviru *Cjelovite kurikularne reforme* o kojoj se svakodnevno piše ili govori u hrvatskim sredstvima priopćivanja. Međutim, ostanemo li slučajno bez staroga, dragoga naziva, odnosno imena nastavnog predmeta Hrvatski jezik ili kako obično kažemo Hrvatski, vratimo ga hitno (!), demokratski, odlučno: ako smo hrvatski filolozi, ako smo hrvatski pedagozi.

Diljem Europske unije poklanja se sve više pozornost nastavi službenih (matičnih, materinskih, materinjih) jezika u okviru obveznoga i središnjega (glavnoga) nastavnog predmeta u osnovnim i srednjim školama, a sličan je odnos i prema sveučilišnome nastavnčkome studiju tih jezika. U Hrvatskoj se ni u reformskim raspravama ne spominje nastavni predmet Hrvatski jezik kao glavni, a štedljivo se najavljuje poboljšavanje nastave hrvatskoga jezika i u dokumentima koje je prihvatio Hrvatski sabor: *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće i srednjoškolsko obrazovanje* (2010.) te *Strategija razvoja obrazovanja, znanosti i tehnologije* (2014.) koja bi trebala biti realizirana do sredine prosinca u okviru očekivane *Cjelovite kurikularne reforme* (službeno započete početkom ove godine).

Premda te hrvatske službene dokumente smatram iznimno važnim temeljnicama željene strategije za izlazak iz slabosti hrvatskoga

odgoja i obrazovanja, hrvatski je kao nastavni predmet i nastavni jezik potisnut u sjenu nekih manje važnih reformi, zato temu prirodne i uzakonjene sveze studija kroatistike i nastavnog predmeta Hrvatski jezik u ozračju suvremenih kurikulskih teorija smatram nezaobilaznom i na svečanoj proslavi 140. obljetnice naše kroatistike.

Apostrofirana sjena ili zatamnjena ljubav prema hrvatskomu jeziku neodgovodiv je poticaj za razmišljanje, raspravljanje i zaključivanje o međuovisnosti i budućnosti nastavničkoga studija kroatistike i nastavnog predmeta Hrvatski jezik u osnovnim školama, gimnazijama i ostalim srednjim školama, ali o tome nakon kratkog pogleda na prošlost naše kroatistike sa štovanjem povijesti kao dobre učiteljice.

Neizmjerne su zasluge nastavnika (učitelja, profesora) hrvatskoga jezika za očuvanje, njegovanje i učenje hrvatskoga jezika iako su se gotovo neprekidno nalazili pred velikim zaprekama i u velikim nevoljama. Glavnina je upravo na našoj slavljeničkoj kroatistici stekla nastavničke kompetencije u razdoblju od 1875. do 2015. Koliko se može zaključiti iz nesigurnih statističkih podataka, tijekom sto četrdeset akademskih godina studiralo je više od 12.000 nastavnika hrvatskoga jezika. Broj je studenata uglavnom rastao do početka 1980-ih.

Naša je zagrebačka kroatistika osamdesetak godina bila jedini takav studij u Hrvatskoj. Godine 1956. utemeljen je studij kroatistike na novoosnovanom Filozofskom fakultetu u Zadru. Pretvorbom pedagoških akademija u pedagoške fakultete začeti su 1978. novi studiji kroatistike. Danas je sedamnaest sveučilišnih ustanova u Hrvatskoj (tri su i u BiH) u kojima studiraju potencijalni nastavnici hrvatskoga jezika.

Premda začudno umnoženje studija kroatistike u Hrvatskoj (i sličnih studija) nije podiglo znanja, sposobnosti i vještine nastavnika hrvatskoga jezika na višu razinu, mnoštvo mladih ljudi s diplomama ili „dodatnim” potvrđnicama nestrpljivo traži posao. Stanje je alarmantno: oko 1.200 nezaposlenih je nastavnika hrvatskoga jezika. Najvjerojatnije će im se dogodne pridodati još 500. Budući da je trenutačno zaposleno oko četiri i pol tisuće (4.500) nastavnika hrvatskoga jezika, pesimistične prognoze izjednačuju broj zaposlenih i nezaposlenih već u godini 2022.

Činjenicu o velikom broju nezaposlenih nastavnika hrvatskoga jezika nismo mogli zaobići dok usmjerujemo pogled na doglednu budućnost studija kroatistike i programskoga (kurikulskog) usustavljivanja osnovnoškolskoga i srednjoškolskoga nastavnog predmeta Hrvatski jezik u ozračju suvremenih kurikulskih teorija. Teška sudbina mnoštva nezaposlenih nastavnika, nažalost, nije ušla u spomenutu *Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije*.

Premda polazimo u reforme iz današnje svestrane krize, vodi nas optimizam, stoga je dobro istaknuti i stvaralačke poticaje koje nude suvremene kurikulske teorije za modernizaciju predmetnih kurikula (prikladniji hrvatski nazivi: nastavne osnove, učevne osnove, naučne osnove, naukovni uputnik). Većina kurikulskih teorija promiče učenje materinskoga jezika. Traže precizno određenje ishoda učenja. Međutim, pričekat ćemo prijedloge Jezično-komunikacijskog područja te zaključiti kako su ih razumjele i primijenile cijenjene kolegice i kolege koji užurbano rade na *Cjelovitoj kurikularnoj reformi*.

Nije se naš odsjek ni nametnuo ni barem ponudio tijekom izrade *Nacionalnoga okvirnog kurikulumuma za predškolski odgoj i obrazovanje te opće i srednjoškolsko obrazovanje i Strategije razvoja obrazovanja, znanosti i tehnologije*. Ne sudjelujemo kao matični studij kroatistike ni u *Cjelovitoj kurikularnoj reformi*. Prečesto smo isključeni iz reformiranja sveučilišne, osnovnoškolske i srednjoškolske nastave. Ne treba sada tragati za razlozima našega nesudjelovanja u tim vrlo važnim poslovima za nastavu hrvatskoga jezika, hrvatski narod i državu Hrvatsku. Usmjerimo se sustavno kao državna ustanova na skorašnju raspravu o prijedlogu Jezično-komunikacijskog područja. Nećemo sumnjati u dobronamjernost koordinatora i voditelja *Cjelovite kurikularne reforme* koji nisu pozvali na suradnju Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, matični odsjek, koji upravo slavi 140. obljetnicu i domoljubnoga rada. Nisu ti koordinatori – ni pedagozi ni filolozi.

Oduvijek – hrvatski su filolozi bili istodobno i hrvatski pedagozi. Imaju neizmjerne zasluge za učenje hrvatskoga jezika.

Vrlo je pogrešno pripisivati nevolje koje prate hrvatski jezik u školi samo hrvatskim pedagozima. Možda su hrvatski pedagozi u 20. stoljeću kadikad domoljubnije reagirali nego hrvatski filolozi.

Međutim, okrenimo se rješavanju sadašnjih problema. Istodobno bi s oblikovanjem nastavnih programa za predmet Hrvatski jezik trebalo krenuti u usustavljivanje studija kroatistike. Budući da odavno nemamo centraliziranu izobrazbu nastavnika, uobičajenu u većini europskih država, ostvarimo sada svestranu suradnju svih kroatistika i sličnih sveučilišnih ustanova. Dragocjeno može biti ozračje suvremenih kurikulskih teorija za ustroj studija kroatistike i nastavnog predmeta Hrvatski jezik, ali ne treba zaboraviti na propast mnogobrojnih reformi hrvatskoga školstva koje su se uzaludno zanosile školstvom europskih država, osobito skandinavskih. Danas je lako vidjeti na internetskim stranicama da gotovo nema države u Europi koja nije strogo prema „tržišnim potrebama” uskladila programe nastavničkih studija i programe nastave materinskoga (službenoga, matičnog) jezika u osnovnim i srednjim školama.

Do svih studija kroatistike uskoro će stići prijedlozi *kurikularne reforme*. Bit će zatražena i uskladba s *Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće i srednjoškolsko obrazovanje i Strategijom razvoja obrazovanja, znanosti i tehnologije* kojima su negdje zagubljeni atributi „hrvatski” i „hrvatska”, što zasigurno začuđuje strane promatrače, teoretičare *kurikula* ili *nastavnoga uputnika*. Vratimo te attribute na pravo mjesto! Neka pohrvaćenje nazivlja bude prvi naš zahtjev. Drugi: povećanje satnice za nastavni predmet Hrvatski jezik. Moramo dostići europski prosjek. Bez toga neće nastavi hrvatskoga jezika donijeti dobro ni jedna *kurikulska reforma*.

Povećanje satnice donijet će povećanje broja zaposlenih nastavnika hrvatskoga jezika. Ipak, nećemo moći objasniti Europskoj uniji kako u okolnostima općega siromaštva Hrvatska uzdržava sedamnaest državnih studija (plus tri u BiH) koji educiraju nastavnike hrvatskoga jezika, dok dvadeset puta veća Njemačka te osamnaest puta veća Francuska imaju samo malo više državnih ustanova koje educiraju nastavnike svojih službenih i nastavnih jezika. Ako smo za ostanak svih studija kroatistike u sadašnjim sjedištima, moramo ih čvrsto povezati radi kontrole i podizanja kvalitete studiranja: istodobni i isti prijamni ispiti, isti programi, istodobni pismeni i usmeni ispiti, vanjsko vrednovanje i ocjenjivanje, ispitna povjerenstva bez izvođača kolegija na ispitima itd. Na temelju ispitnih postignuća stvarale bi se na državnoj ra-

zini ljestvice uspješnosti koje bi trebale biti odlučne u zapošljavanju, što bi Hrvatsku moglo barem s jedne strane osloboditi od korupcije.

U ozračju poticajnih kurikulskih teorija Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu zasigurno će pridonijeti izvršenju zadaća i ciljeva nacionalnih odgojnih i obrazovnih nastojanja kojima je – hrvatski kao nastavni jezik – polazište ili preduvjet za svladavanje školskih obveza. Premda je izrazito nametljiva promidžba nekih kurikulskih teorija, ovdje ni jednoj ne dajemo prvenstvo, zato što, među ostalim, većina promiče stvaralačke slobode nastavnika. U skladu s time su hrvatski teoretičari kurikula nerijetko spominjali „ciljno usmjereni pristup” njemačke didaktičarke Christine Möller² te „mješoviti kurikulum” (Previšić, 2007.) koji „suprotstavljen je propisanosti”, „dopušta učeniku slobodno izražavanje idiomom koji najbolje poznaje i kojim najtočnije izražava svoje misli i osjećaje”.³

Premda je već dvadesetak godina u raspravama prisutna briga za poboljšanja nastave hrvatskoga jezika, nema istraživanja na početku ovoga stoljeća u kojem nije dokazano zanemarivanje gramatike hrvatskoga jezika, osobito u gimnazijama i ostalim srednjim školama. Zapostavljeno je također jezično izražavanje (usmeno i pismeno), slavljen je samo književnoumjetnički stil, izostavljeni su neknjiževni tekstovi, stoga je vrlo malo Hrvata koji znaju oblikovati molbe, žalbe, zapisnike, stručna izvješća i sl. Navodno se u izradi prijedloga *kurikularne reforme za Jezično-komunikacijsko područje* posebna pozornost poklanja neknjiževnim tekstovima, pa ako je to točno – pohvale svima koji to zagovaraju, ali i znak studijima kroatistike za uvođenje kolegija koje dosad nisu imali. Ne smijemo propustiti priliku za oblikovanje svrhovitih programa za nastavni predmet Hrvatski jezik, a nakon njihova prihvaćanja u Hrvatskom saboru bit će kasno za prigovore. Tijekom rasprave trebalo bi početi usustavljivanje studija kroatistike u ozračju kurikulskih teorija.

² Usp. Wolfgang Schulz, „Didaktika kao teorija poučavanja”, u: Herbert Gudjons (ur.), *Didaktičke teorije*, Educa, Zagreb, 1994., str. 37–57.

³ Usp. Vlatko Previšić, „Pedagogija i metodologija kurikuluma”, u: Vlatko Previšić (ur.), *Kurikulum: teorije, metodologija, sadržaj, struktura*, Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 15–37.

U skladu s europskim iskustvima hrvatski kurikuli, odnosno *hrvatski naukovni uputnici*, morali bi imati svrhovitiji raspored učiva u poboljšanim školskim okolnostima nastavnog predmeta Hrvatski jezik kojemu je svrha, kao i nastavi materinskih jezika diljem svijeta, stupnjevito i sustavno stjecanje jezičnih znanja, razvoj komunikacijskih sposobnosti i vještina, stjecanje jezične, književne, medijske i komunikacijske kulture, poticanje i razvoj čitateljskih, slušačkih, gledateljskih interesa i kompetencija te kritičkog odnosa prema suvremenim medijima itd. Koliko se može zaključiti prema dostupnim dokumentima i radnim materijalima, sve je to predviđeno u *Cjelovitoj kurikularnoj reformi* koja je poglavito usmjerena (barem prema javnim očitovanjima) na stjecanje i razvoj temeljnih „kompetencija za cjeloživotno učenje”, podizanje „razine funkcionalnih pismenosti učenika” itd.⁴ Glavni protagonisti reformi u hrvatskome odgoju i obrazovanju zaslužuju pohvale za pokretanje reformi, ali i oštru kritiku zbog vjernosti tuđim koncepcijama, strategijama i programima bez hrvatske originalnosti i kreativnosti te poradi nedostatka široke suradnje s vrlo značajnim hrvatskim institucijama kao što je Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Komunikaciju na materinskom jeziku (u Hrvatskoj na hrvatskome!), kao prvu među europskim temeljnim kompetencijama, potrebno je ostvarivati u okviru „Bolonjskoga procesa” koji, među ostalim, mora isticati i promicati važnost materinskog jezika. Međutim, znanje, sposobnosti i vještine „bolonjaca” koji su studirali u našem odsjeku podaleko su još od planirane visoke razine. Ne mogu tako uspješno izvršavati predviđene stručne (nastavničke) poslove kao što su mogle njihove kolegice i kolege koji su studirali prema starim programima. Naime, istraživanja su neprijeporno pokazala da imaju tek oko 50 % znanja nastavnika hrvatskoga jezika koji su studirali u razdoblju od 1980. do 2005.⁵

⁴ U skladu sa službenim najavama prijedlog *Cjelovite kurikularne reforme* bit će uskoro (za dvatri mjeseca) ponuđen stručnoj i široj hrvatskoj javnosti, tj. početkom veljače 2016.

⁵ Ta je tvrdnja utemeljena na našim višedesetljetnim ocjenjivanjima znanja, sposobnosti i vještina osnovnoškolskih i srednjoškolskih nastavnika hrvatskoga jezika i književnosti na stručnim ispitima.

U pripremi *Nacionalnoga okvirnog kurikulumuma za predškolski odgoj i obrazovanje te opće i srednjoškolsko obrazovanje* i *Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije* zaboravljena je hrvatska filologija. Neobično je to u europskim okolnostima jer su filolozi svugdje itekako zainteresirani za učenje ili nastavu materinskog jezika koji je jedna od osnovnih značajki nacionalne samobitnosti (nacionalnog identiteta). Hrvatski filolozi oduvijek su isticali „potrebu stalnog učenja hrvatskoga jezika, učvršćivanja brige i ljubavi za hrvatski jezik i književnost, stjecanja jezičnih znanja, jezične kulture i sposobnosti uporabe hrvatskoga jezika u svim tekstovnim vrstama, funkcionalnim stilovima i priopćajnim sredstvima te stjecanja jezične, književne, kazališne i medijske kulture kojom se pojedinac potvrđuje kao samosvojno ljudsko biće spremno i sposobno za život s drugima u snošljivosti i različitostima koje omogućuje demokracija”.⁶

U očekivanju najavljenoga prijedloga kurikula Jezično-komunikacijskog područja naš bi odsjek (s najvećim stručnim i znanstvenim referencama) već u prosincu trebao ponuditi pomoć Ministarstvu znanosti, prosvjete i športa u završnoj doradi dokumenata (povelja, zakona) kojima nedostaje određenje nacionalne pripadnosti. Nakon sudjelovanja u završnim oblikovanjima i prilagodbe hrvatskom nazivlju imat ćemo vjerojatno prema prijedlogu kolegica Smajić i Vodopija: *Hrvatski naukovni uputnik za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*, *Hrvatski naukovni uputnik za gimnazijsko obrazovanje* i *Hrvatski naukovni uputnik za strukovno obrazovanje*.⁷

U pripremanju temeljnih odgojno-obrazovnih dokumenata u Hrvatskoj danas su studiji kroatistike i nastavni predmet Hrvatski jezik izloženi utjecaju različitih pa i suprotstavljenih kurikulskih teorija što može izazvati nerazumijevanje i bojazan za konačno oblikovanje nastavnih osnova toga nastavnog predmeta. Svjedoci smo poprilično ambiciozne promidžbe kurikulskih teorija, ali ovdje ni jednoj ne dajemo prvenstvo, zato što je ostavljanje slobode nastavnicima u biti glavine *kurikulskih teorija*. U našim radionicama (vježbaonicama) u Zadru i Ši-

⁶ *Nastavni program za gimnazije. Hrvatski jezik za gimnazije*, Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske i Školske novine, Zagreb, 1. kolovoza 1995., str. 151–152.

⁷ Usp. Dubravka Smajić – Irena Vodopija, „Curriculum, kurikulum, kurikulum... uputnik: što, kako, kada i gdje (se uči, govori i piše)”, *Metodički profili*, 2009., 12-13, str. 47–49.

beniku bavili smo se uspješno nastavom hrvatskih narječja i govora te školskim projektom stvaranja razlikovne gramatike u skladu s načelima *nesputanoga kurikula*.⁸

Nastavni predmet Hrvatski jezik mora sačuvati položaj matičnoga nastavnog predmeta u hrvatskim osnovnim i srednjim školama jer nezaobilazan je sadržaj te sredstvo učenja i poučavanja u hrvatskim školama.

Na pozornosti – hvala najljepša!

Vlado Pandžić

⁸ Vlado Pandžić, *Nastavni predmet Hrvatski jezik u ozračju suvremenih kurikulskih teorija u osnovnoj školi* (predavanje, radionica), Zadar, 26. kolovoza 2014.; *Nastavni predmet Hrvatski jezik u ozračju suvremenih kurikulskih teorija u gimnazijama i strukovnim školama* (predavanje, radionica), Zadar, 27. kolovoza 2014.; *Nastavni predmet Hrvatski jezik u ozračju suvremenih kurikulskih teorija u osnovnoj školi* (predavanje, radionica), Šibenik, 28. kolovoza 2014.; *Nastavni predmet Hrvatski jezik u ozračju suvremenih kurikulskih teorija u gimnazijama i strukovnim školama* (predavanje, radionica), Šibenik, 29. kolovoza 2014.